

Кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Самобутня культура народу України має багатовікову історію. Вона тісно пов'язана з природними умовами, історичним буттям народу, способом його життя, характером тощо. Культура поділяється на матеріальну і духовну. Матеріальна частка проявляється у ремеслах, національному одязі, кухні, знаряддях праці. Духовна культура — це коріння нашого народу, звичаї, традиції, обереги, свята, народна творчість, мистецтво. Коли ми знайомимося зі звичаями та обрядами народу — ми знайомимося з його історією, ми повертаємось до забутого, відроджуючи, пробуджуючи до життя національні традиції, національний дух нашого народу. Бо доки існує все це у народній пам'яті, доти існує сам народ.

ВИТОКИ НАРОДНОГО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Народні художні промисли — це товарне виготовлення художніх виробів при обов'язковому застосуванні ручної праці. Це живі пам'ятки культури, кожна річ — оригінальний, неповторний твір, який вражає багатством і різноманітністю форм, вигадливістю і красою оздоблення і становить цінне надбання української художньої культури.

Україна завжди славилася своїм декоративно-прикладним мистецтвом, що виводить свій початок із доби неоліту (кераміка) або бронзи (металеве виробництво), а зразки різьблення на кості сягають палеоліту (знахідки в Мізині). Одними з перших пам'яток народного

мистецтва є знахідки на Чернігівщині. Це прикрашені різьбленими геометричними малюнками вироби з іклів мамонта, орнаментовані фігурки, амулети. Багато матеріалу для вивчення творчості українського народу в бронзову епоху дають пам'ятки скіфів, грецьких колоній на півночі Чорноморського узбережжя, а також ранніх слов'янських племен.

До наших днів дійшли численні пам'ятки народного мистецтва: вишивка, декоративне ткацтво, килимарство, художня кераміка, вироби зі скла, порцеляни, фаянсу, різьблення, плетіння з лози, вироби із шкіри, художня обробка металу, які вражають своїми високими художніми якостями.

На основі старих традицій у різних районах України вже у 20 — 30-ті роки ХХ століття створюються центри народного ремесла. Сьогодні народні промисли переживають період відродження. Багато творів декоративно-прикладного мистецтва, втративши свою первинну побутову функцію, набувають ще більшого художньо-естетичного значення.

Народне мистецтво є однією з форм самозбереження нації протягом тисячо-

ліття. Такі міста та села України, як Косів, Опішня, Миргород, Петриківка, Клембівка, Хомутець, Кролевець,

Залісці, Коломия, Решетилівка, Ізюм, Васильків, Жерденівка тощо, є самобутніми осередками українських ремесел.

ПИСАНКАРСТВО

Традиція розмальовувати навесні яйця у слов'янських народів сягає епохи язичництва. Писанки у слов'ян були пов'язані з циклом весняної обрядовості. Назва «писанки» походить від слова «писати», тобто «прикрашати орнаментом». Писанки розписували переважно жінки та дівчата. Існує ціла низка легенд і повір'їв, які пов'язують виникнення писанки з життям Христа і Богородиці.

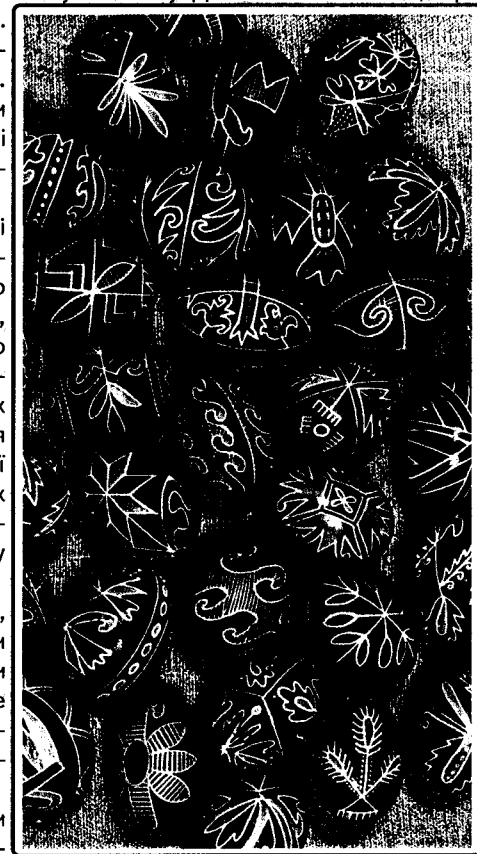
Але, як стверджують археологічні знахідки при розкопках стародавніх могил, писанка була вже в добу родового побуту наших далеких пращурів. Отже, явище писанкарства виникло задовго до прийняття християнства і має давні традиції. За уявленнями наших далеких предків, навесні на землю поверталось божество життя і родючості з неволі злої чарівниці зими, а яйце вшановували як символ весняного відродження й оновлення, як джерело життя і першооснову Всесвіту.

Українські писанки дуже красиві, вони пов'язані з численними віруваннями та стародавніми звичаями, їх візерунки різноманітні та багаті за змістом. Саме в Україні, як вважають учені, виник звичай фарбування писанок, а згодом поширився і в інших країнах світу.

Писанки — це розписані магічними знаками великодні яйця. Варені яйця, пофарбовані одним кольором, називали крашанками.

Різиця між ними полягає не лише в способі розписування. Крашанка завжди була варена або печена, її їли. Писанку

ніколи не варили, щоб не знищити в ній життєдайну силу, її ніколи не використовували в їжу. Для нанесення на яйце ор-

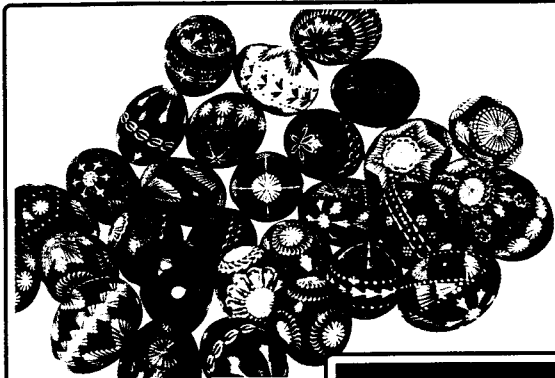

наменту використовували в основному класичну і воскову техніку. Для розписів писанок народні умільці розробили цілий ряд природних барвників, які виготовляли у домашніх умовах: жовтий — з ви-

Фрагмент давньої кахлі, знайденої на Поділлі

вареної яблуневої кори, з шафрану; чорний — з лузги соняшникового насіння, додаючи залізного купоросу; зелений — з відвару житніх висівок та лузги насіння соняшнику; темно-коричневий — з відвару дубової кори, кори чорної вільхи; червоний — з комах польської кошинелі. Наприкінці XIX і на початку XX століття поступово відмовляються від природних барвників і переходять до купованих — рослинного та хімічного походження.

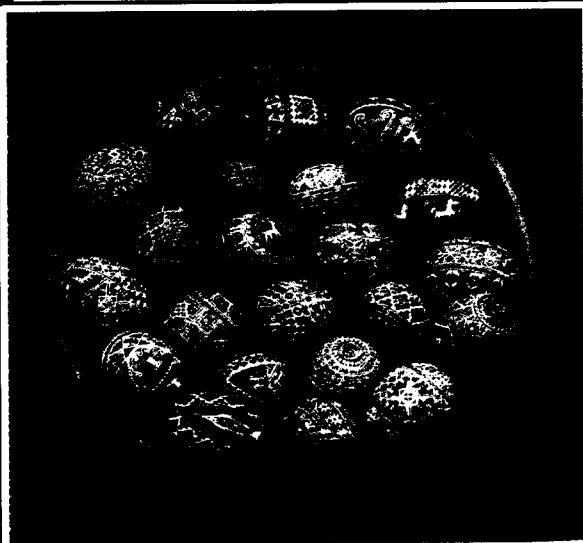
Писанки писали тільки у великий піст, тобто протягом двох тижнів перед Великоднем. За народним віруванням, крашанки готують у Великодню суботу, тоді вони зберігаються протягом усіх свят. Найбільше готують червоних крашанок, найменше — чорних.

У наш час в орнаментах писанок можна знайти не тільки історичний зміст, а й мистецький. Нині, крім традиційних, зустрічаються на писанках і нові, мистецьки досконаліші орнаменти, а сим-

волічних існує понад сто. Кожен з них має своє значення, наприклад: «кривулька» — нитка життя, вічність сонячного руху; «тачковий хрест» або «тригвер» — ружа, зірка; «сорок клинців» символізують сорок точок життя, успіх у господарстві, добробут та честь людини. За своєю композицією та орнаментом писанки вказують на різні регіони України. Наприклад, для Гуцульщини характерний хвилястий орнамент — «безконечник» або «ключковий пояс», відомий під назвою «українського меандра».

Група орнаментів, які найбільше поширені на українських писанках, показує різноманітні знаки Всесвіту та Сонця, їх основа — символічне зображення Сонця, яке є орнаментом світла й життя.

Колесо (зображення кола) — знак єднання найвищого спокою з напруженою силою, завершенням досконалості,

образом Божої вічності. У загальнохристиянському розумінні колесо є символом безсмертя, безконечної Божої любові.

Сонце — символ світла й життя, символ Бога.

Хрест — символ Всесвіту, знак чотирьох сторін світу, чотирьох вітрів, чотирьох пір року. У християнстві — це символ спокути, яким Церква все починає, благословляє й освячує.

Тригвер (зображення трикутника) — символ вогню, безсмертя, чоловічої та материнської сили. Це символ Пресвятої Трійці, а із вписаним усередині колесом — символ Божого ока.

Дерево життя — символ небесної осі — є скарбницею життя, поєднує в собі теперішнє і минуле, сталість і рушійність, силу і слабкість, вершини і низини; це символ природи, яка безперервно відновлюється.

Блискавка — небесний вогонь, одночасно караючий і освячуючий, вістун божественного. У християнстві — це блиск Божої ласки.

Колосся і зерно — уособлення предками святої їжі. У християнстві колосся символізує Воскресіння.

Дубовий листок — символ дуба, в який так часто вдаряє грім, є свідком Божого грому, символізує силу богів погоди. Символ Божої справедливості.

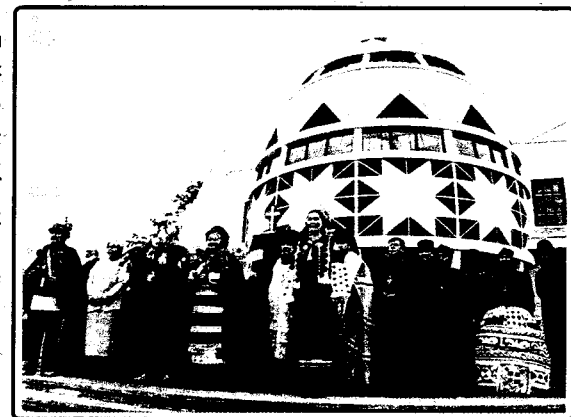
Риба — символізує воду, її елементи життя, і так само, як вода, є символом життя і смерті. Вона також є знаком щастя, здоров'я й життя. У християнстві — це символ новохрещених.

Певний колір — це символ, оберіг. Так, червоний колір символізує радість життя, надію; бронзовий уособлює землю, ба-

гату на дари полів; білий з чорним — пошану духів; сполучення кількох барв — родинне щастя. Щодо кольорів писанки, то кожна місцевість має свої особливості. На Поліссі, Волині, частині Поділля побутують писанки з перевагою ясно-червоного тла, а для Подніпров'я притаманні широкі симетричні поля й товсті лінії; Наддністрянське Поділля знає чорні писанки, інколи з темним чи білим тлом і контурно виведеним мотивом. Гуцульські писанки — ясні, писані жовтими й білими контурами на червоному тлі, часто є трохі зеленої, чорної і синьої барви, орнамент — геометричний, який складається з цілої низки різнобарвних елементів.

У писанках буковинських сіл здебільшого геометричні мотиви — ромби, трикутники, хрестики, розети, смерічки та зірки. У них переважають жовто-білі та оранжево-білі барви на темному тлі.

Писанки сіл Закарпаття у більшості з геометричним орнаментом, стилізованим рослинним малюнком — розети з ромбоподібними пелюстками на бордовому тлі; у кольорах багато синьої та зеленої фарби.

Біля Коломийського музею писанки

Писанками обдаровували на знак бажанья: дітям — здебільшого з ясными барвами; господарям — із «сорока клинцями» або «кривульками»; хлопцям та дівчатам — з «розетами», «тригверами» та веселими барвами; старцям — з чорними барвами та з поясами, так званим «небесним мостом».

Писанки носили на могили батьків, дідів.

В місті Коломия, що на Івано-Франківщині нещодавно відкрито перший у світі Музей писанки. Цей унікальний архітектурний витвір, основою якого є яйце зав-

КИЛИМАРСТВО

Найстаріша літописна згадка про килими на Україні походить з 997 року — це опис смерті й похорону деревлянського князя Олега, де говориться: «положиша його на коврі». Також і далі згадується про звичай класти пораненого або мертвого князя «на коврі».

Деякі дослідники пов'язували початок українського килимарства з тривалим перебуванням на Україні кочових народів (печенігів, половців, тюрків). Вони займалися вівчарством і виробляли з вовни тканини, але ці впливи не доведені. Інші дослідники визнають килимарство на Україні за самостійну творчість місцевого населення.

Ткацькі цехи в Україні відомі з XIV століття (цех у Самборі, 1376 рік). У першій половині XVII століття засновано фабрику тканин у Бродях, де працювали майстри з Голландії; у XVIII столітті постають килимарські майстерні в Корсуні, Махнівці, Немирові, Тульчині, Соханеві, Янушполі, Залізцях, згодом — у Львові. У Києво-Печерській Лаврі існувала килимар-

вишки 12 метрів, був спроектований коломийськими скульпторами Василем Андрушком та Мирославом Ясинським. Колекція музею нараховує близько 3000 писанок.

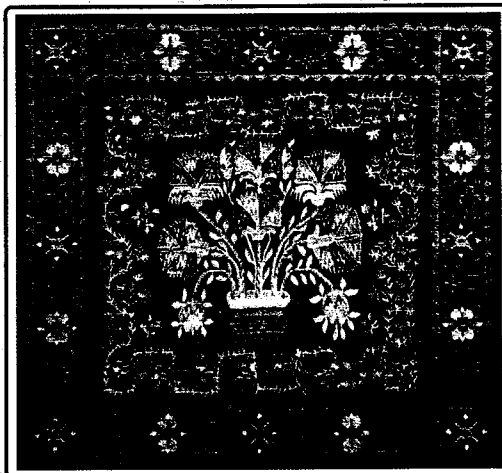
Українську писанку дуже шанують за кордоном. У Канаді, в провінції Альберта, споруджено єдиний у світі пам'ятник писанці.

Наші пращури вірили, що писанка має магичну силу. А старі люди і сьогодні вважають писанку особливою святістю, яка приносить добро, щастя, достаток, захищає людину від усього злого.

я, яка до 1692 року продукувала стрижені «коври» з килимовою орнаментикою.

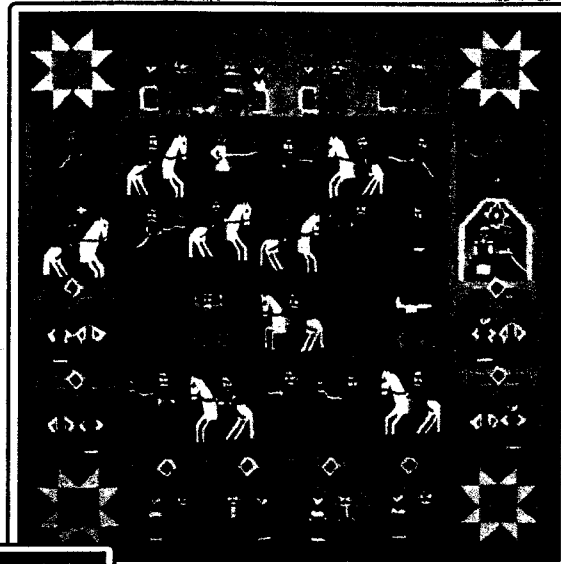
Ще більше килимарське виробництво поширюється у XVIII—XIX століттях. У цей час уже існують церковні, двірські та селянські майстерні. Двірські килими відбивають дух епохи, тодішній мистецький смак, моду.

Килими виробляли на дерев'яних

Килим за подільськими мотивами

станках, основну частину яких займала велика рама, що на ній натягнені в поздовжньому напрямі нитки основи. Килимар сплітав на цих поздовжніх нитках поперечні нитки. Під цю основу ткач підкладав природної величини картон з візерунком килима й починав роботу. У Галичині, Поділлі та Бесарабії рівнобіжними рядами ткали відразу всю поверхню килима (орнамент разом із тлом). На Подніпров'ї виконували спершу сам орнамент, а вже після того доробляли тло. Тому ткання тла йшло не рівнобіжними рядами, а хвилястими лініями, що часто

Петро Ганжа. Похід козаків

перегороджувалися, входили одна в другу. Килимова техніка Подніпров'я старіша, ніж Галичини.

А узор та колір, як і у писанках і вишиванках, часто залежав від місцевості.

Полтавщина дала найбільше зразків рослинного орнаменту. Деякі полтавські килими відрізняються від килимів Київщини широким малюнком, буйністю декоративного вислову. Київські мотиви взагалі дрібні, з нахилом до ламаних ліній. Харківщина наслідувала в килимарстві старовинні українські плаhti — дрібні квіти, розміщені на системі квадратних полів, де в самому орнаменті збереглося дуже багато давніх елементів.

Рідше виступали постаті людей або тварин, герби, а в зовсім виняткових випадках на килимах прослідувалися архітектурні мотиви.

Тісно зв'язана з ткацтвом окрема галузь виробництва, так звані вибійки —

Килим «Калина». Надія Бабенко (Полтавщина)

Баба сидить на пеньку і шепче:

— Рости, рости, пеньку, вгору!

Вовк пита:

— Що ти кажеш?

— Та кажу, щоб ти швидше їв та й мене з'їв.

І знов баба каже:

— Рости, рости, пеньку, вгору!

Доїв вовк теличку, не наївся, хотів бабу їсти; як гляне, а баба високо на пеньку сидить. Вовк розсердився, почав гризти пеньок. Поламав зуби і пішов до коваля, щоб вставити залізі.

Баба сидить на пеньку і каже:

— Рости, рости, пеньку, вниз!

Пеньок зробився низенький, баба скочила і пішла. Іде, іде баба лісом, вже втомилася. Аж дивиться: стоїть хатка, зроблена з сиру та масла; колодка також зроблена з сиру та масла. Баба відірвала колодку і з'їла, а сама увійшла в хату.

В хаті все зроблено із сиру та масла.

Баба вколупала з плити сиру та масла, наїлася і залізла під корито, яке стояло посеред хати, і сидить. Коли це приходять господарі — дикі кози. Ввійшли й питають:

— Хто був в нашій хаті? Хто поламав грубу? Їм ніхто не відповідає.

Подійлися кози, позаліплювали грубу, полягали спати. На другий день пішли пастись, а цапа залишили сторожувати.

Баба сидить під коритом і шепче:

— Спи, спи, цапуньку, на одне очко і на друге!

Цап заснув. Баба вилізла з-під корита, наїлася сиру і знову сховалася.

Прийшли вечором кози, забили цапа, що не встеріг хатки, подійлися, позаліплювали дірки і полягали спати. А вдень залишили цапа з трьома очима.

Баба сидить під коритом і шепче:

— Спи, спи, цапуньку, на одне очко і на друге!

Цап заснув на два, а на третє дивиться. Баба тільки вилізла, хотіла вколупати сиру і масла, а цап бабу цап за рукав і держить.

Прийшли кози і хотіли бабу забити. Але вона відпросилася, сказала, що буде їм вірно служити.

Вона все робила, а кози йшли пастися і залишали одного цапа стеретти, щоб баба не втекла. Потім привикли кози до баби і перестали стеретти.

Баба і воду носила, і траву рвала, і хату підмітала. Добре було козам з бабою жити. Але скучно було бабі за дідом.

Як тільки пішли кози пастись, баба наколупала сиру та масла в платок і пішла до діда.

Приходить до діда, залізла на горище і сидить над діркою.

Дід наварив каші, сів у сінях на порозі і їсть. Баба взяла грудку масла та й вкинула в кашу. Дід подумав, що то щось погане впало, і вилив кашу в цебрик. Ще було трохи в горщику; вилив у миску і їсть. Баба знов взяла і кинула грудку масла в кашу. Дід почав їсти, бо більше нема. Розкуштував дід, що каша добра, то з'їв ще й ту, що з цебрика. Баба тоді й каже:

— Дідусю, зніми мене!

Дід зрадів, зняв бабу з горища. І живуть вони дружно, добро наживають.

Лисичка та журавель

1015. Були собі лисичка й журавель. Ото й зустрілися якось у лісі. Та такі стали приятелі!

Кличе лисичка журавля до себе в гості;

— Приходь, — каже, — журавлику, приходь, лебедику! Я для тебе — як для себе. Я для тебе — як для себе.

От приходить журавель на ласкаві запросини.

А лисичка наварила кашки з молоком, розмазала по тарілці й припрошує:

— Призволяйся, журавлику, призволяйся, лебедику!

Журавель до кашки — стукав, стукав дзьобом по тарілці — нічого не вхопить.

А лисичка як узялася до страви — лизь та лизь гарненько язиком, поки сама всю кашу чисто вилизькала.

Вилизькала та до журавля:

— Вибачай, журавлику, — що мала, тим тебе й приймала, а більше нема нічого.

— То спасибі ж, — мовить журавель. — Приходь же, лисичко, тепер ти до мене в гості.

— А прийду, журавлику, прийду, лебедику!

На тому й розійшлися.

От уже лисичка йде до журавля в гостину. А журавель наварив такої-то смачної страви: узяв і м'яса. й картопельки, й бурячків — усього-всього, покритив дрібненько, склав у глечик з вузькою шийкою та й каже:

— Призволяйся, любя приятелько, не соромся!

От лисичка до глечика — голова не влезить! Вона сюди, вона туди, вона й боком, і лапкою, і навстоячки, і зазирати, й нюпати... Нічого не вдіє!

А журавель не гуляє: все дзьобом у глечик, усе в глечик. Помаленьку-помаленьку — та й поїв, що наварив. А тоді й каже:

— Оце ж,— каже,— вибачай, лисуню, що мав, то тим і приймав. Та вже більше нічого не маю на гостину. Ох і розгнівалася ж лисичка! Так розсердилася, що й подякувати забула, як годиться, чемним бувши. Так-то їй журавлева гостина до смаку припала! Та від того часу й не приятелює з журавлями.

Іжак та заєць

1016. Був собі іжак.

Якось вийшов він раненько з своєї домівки подивитися на білий світ.

Вийшов та й каже сам до себе:

— А піду лишень у поле — подивлюся, як там моя морква та буряки.

Та й пішов.

Іде собі та пісеньку мугикає.

Коли виходить із-за куща заєць. Тоді саме він у полі оглядав свою капусту, чи велика виросла.

— О,— каже іжак,— хто прудкий, то вже й на ниві!

— А ти,— заєць йому,— все кривуляєш, криволапку! І батько твій криволапко, і дід криволапко був. Такий увесь твій рід, і ти такий!

Іжак дивом здивувався, що на своє добре слово дістав таку нечемну одмову, що й батька його й діда лихим словом пом'янули.

От він зайцеві й каже:

— Ти,— каже,— мене береш на сміх? А хочеш зі мною наввипередки? Побачимо, хто кого пережене!

Заєць як зарегоче:

— Ти? Наввипередки? Зі мною?!

А іжак спокійно:

— А так, із тобою.

— Ну, добре,— засміявся заєць.— Давай бігти.

— Ні, каже іжак,— ще ні. Я піду додому, скажу жінці,

нехай знає, куди я пішов.

А заєць і тому радий, бо він був голодний, то подумав собі: «І це мені добре: попоім капусти — краще бігтиму».

Та й пішли кожен до своєї хати.

Приходить іжак додому та й каже до жінки:

— Знаєш, жінко, який мені клопіт?

— Який, чоловіче?

— Мушу з зайцем бігати наввипередки.

Та й розказує все, як було.

— То це ти берешся перегнати зайця? — аж зойкнула іжачиха.

— Мовчи, жінко,— каже іжак,— якимось буде. Збирайся лиш та ходи зі мною.

Ідуть вони, а іжак і вчить жінку:

— Як прийдемо на ниву, то ти станеш з цього краю в борозні та й стій собі. Як добіжить заєць до тебе, то ти скажеш: «Я вже тут!» А прибіжить він на той край до мене, то там я йому гукну: «А я вже тут!»

— Добре! — каже іжачиха.

Приходить іжак до зайця на той кінець ниви та й каже до нього:

— Ну, я вже готовий!

— То біжімо!

От став заєць в одну борозну, іжак у другу:

— Раз, два, три!

Побігли.

Заєць помчав на той кінець ниви, а іжак пробіг два кроки та й спинився.

Прибігає заєць в кінець ниви, а там іжачиха:

— Я вже тут!

— Ей,— каже заєць,— а то що таке? Ану біжімо ще раз!

Побіг заєць. Прибігає в кінець ниви, а іжак підвівся на двох лапках та й гукає:

— Ого-то! А я вже давно тут чекаю!

— Ти дивися! Ану біжим ще раз!

Прибігає на другий край, а іжак знову вже там (а то ж була, ви знаєте, іжачиха!)

Пробіг ще раз — а там іжак:

— А я вже тут!

Знов кинувся заєць бігти.

Так бігав він дев'яносто дев'ять разів, а за сотим разом як упав посеред ниви — підвестись не може, так набігався-натомився, сердешний.

— Ніколи не треба сміятися з слабшого,— сказав тоді іжак та й пішов із іжачихою додому.

Гризонько

1017. Була собі удовиця і мала малого сина. Звали його Гризонько, бо він любив гризти горішки.

Пішла вдова з сином у ліс по гриби і по дрова. Назбирали вони грибів, наламала жінка в'язочку сушняку, і хотіла ще